

Tóth Zsuzsa

Holland irodalom a *Nyugat* című folyóiratban

A folyóirat jelentősége a magyar irodalomban

Két ország irodalmi és kulturális életének összekapcsolódása sokféleképpen nyomon követhető. Az egyik legkézenfekvőbb módszer, ha megvizsgáljuk az adott ország irodalmának fogadtatását a másik országban, jelen esetben a holland irodalom szerepét a 20. századi magyar irodalom kontextusában. Jelen vizsgálatom alapjául a 20. század legjelentősebb magyar irodalmi folyóirata, az 1908 és 1941 között működő *Nyugat* szolgál, ezen belül is az a néhány kritika és egyéb publikáció, amely holland írókkal hozható kapcsolatba.

A *Nyugat* megalapítása körüli időszakot szokás a magyar irodalom egyik leggazdagabb és legfontosabb időszakának nevezni. Az új, polgári irodalom megteremtésére irányuló törekvések a 19. századig nyúlnak vissza. Ezekkel a törekvésekkel párhuzamosan ebben az időszakban igény jelentkezett egy olyan modern magyar irodalomra, amely lépést tud tartani a nagy európai irodalmakkal.¹ Ezen megújító törekvések középpontjában a *Nyugat* állt, mint a korszak legjelentősebb irodalmi folyóirata. A folyóirat létrejöttével kezdődött a modern magyar irodalomtörténet és -kritika.

Más megfontolások is megelőzték a folyóirat létrejöttét. A szerkesztők egyrészt úgy gondolták, hogy a magyar poétika „nagy korszaka” nem ért véget Arany János költészetével, és hogy a magyar próza utolsó „nagy virtuózai” nem Jókai, Mikszáth vagy Gárdonyi voltak.² Másrészt, a szerkesztők meg voltak győződve arról, hogy a magyar irodalom nem indul virágzásnak, ha a külföldi irodalmaktól továbbra is elszigetelten létezik.³

A *Nyugat* jelentősége abban is megmutatkozik, hogy képes volt túlélni az ideológiai és forradalmi megrázkódtatásokat, és megtartotta központi, mértékadó szerepét.⁴ Ez elsősorban annak köszönhető, hogy a folyóirat az esztétikai értéket hangsúlyozta és az irodalmat nem a közélettel kapcsolta össze. A *Nyugat* folyamatosan megjelent az első világháború idején, és a háborút követő különböző

1 *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig.* 5.

2 *Ibid.* 67.

3 *Ibid.*

4 Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor: *A magyar sajtó története.* 215.

politikai rendszerek sem befolyásolták működését.⁵ A folyóirat presztízse folyamatosan növekedett, köszönhetően annak, hogy a korszak leghíresebb és legfontosabb magyar írói vettek részt a működésében, többek között *Ady Endre*, *Babits Mihály*, *Kosztolányi Dezső*, *Krúdy Gyula* és *Karinthy Frigyes*.

Külföldi irodalom a Nyugatban

A 20. század elején a különböző irodalmi irányzatok közül a szimbolizmus, a naturalizmus, a szecesszió és bizonyos avantgárd irányzatok is megjelentek a magyar kulturális életben.⁶ A *Nyugat*, mint a korszak legfontosabb irodalmi folyóirata, a külföldről érkező irányzatok fórumává vált. Az 1925. évfolyam 16-17. számában jelent meg egy cikk „A *Nyugat* új korszaka” címmel, amely a folyóirat új programját hirdette: a szerkesztők „élénk és szoros kapcsolatot” akartak teremteni a nyugati kultúrával, emellett „elfogulatlan és szigorú kritikával” akarták illetni az irodalom és a többi művészet művelőinek munkáját.⁷ A tervük az volt, hogy külföldi írók műveiről is publikáljanak kritikákat, illetve, ha lehetséges volt, eredeti műveket is igyekeztek megjelentetni a folyóiratban. A szerkesztők célja tehát az olvasók tájékoztatása volt a külföldi kulturális élet legfontosabb eseményeiről.

Ahogy Szegedy-Maszák Mihály megemlíttette a „*Nyugat* és a világirodalom” című székfoglalójában, a legkiválóbb magyar írók már a 19. században hangsúlyozták a nemzetközi összehasonlítás szükségességét.⁸ Ez az igény fontos szerepet játszott a *Nyugat* létrejöttében. A folyóirat a címével is jelezte egyik legfontosabb célkitűzését: a magyar irodalom nyugati színvonalra való emelését.

A *Nyugat* szerkesztői szerint a magyar irodalom a legnagyobb európai irodalmakkal is versenyhezhet. Az, hogy a szerkesztők és a közönség mit tekintett a „legnagyobb európai irodalmaknak” a *Nyugat* idejében, nyomon követhető a folyóiratban a külföldi irodalmakkal kapcsolatban megjelent cikkek alapján.

A folyóirat szerkesztői számára a „nyugat” elsősorban Franciaországgal volt egyenlő.⁹ A magyar olvasók sokoldalúbb és árnyaltabb képet kaptak a francia prózáról, mint bármely más külföldi irodalomról.¹⁰ A francia irodalmon belül a szimbolisták, közülük is Charles Baudelaire és Paul Verlaine voltak a legnépszerűbbek a *Nyugatban*: 21, illetve 12 alkalommal szerepeltek a folyóiratban.¹¹

A *Nyugat* korábbi évfolyamaiban a francia irodalom mellett német nyelvű művek fordultak elő a leggyakrabban. A német irodalmat a folyóiratban legin-

5 Ibid.

6 Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. 54.

7 „A *Nyugat* új korszaka.” *Nyugat*, 1925. 16-17. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

8 Szegedy-Maszák Mihály: „A *Nyugat* és a világirodalom.” 1.

9 Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. 94.

10 Szegedy-Maszák Mihály: „A *Nyugat* és a világirodalom.” 13.

11 Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. 106-107.

kább Johann Wolfgang Goethe képviselte: csaknem negyven alkalommal említik meg a nevét a *Nyugatban*.¹² A német irodalom más szempontból is fontos szerepet játszott a *Nyugatban*: egyfajta közvetítő irodalomként szolgált. Ez a közvetítő szerep kétféleképpen nyilvánult meg: egyrészt más külföldi irodalmak a német fordításuk révén váltak ismertté a magyar olvasók számára, másrészt ezeket a műveket gyakran hasonlították össze az akkoriban nagy presztízzsel bíró német irodalommal. A német irodalom népszerűsége a *Nyugat* korábbi évfolyamaiban annak köszönhető, hogy a német nyelvű irodalmak általánosan ismertek voltak az Osztrák-Magyar Monarchiában, részben azért is, mert a közönség értette a nyelvet.

A *Nyugat* azonban nem mindig segítette azoknak a külföldi íróknak a megismerését, akik jelentősnek bizonyultak a világirodalomban. Az amerikai irodalom például nem volt hangsúlyos a folyóiratban, egyes esetekben pedig az európai irodalom részének tekintették. Szegedy-Maszák állítása szerint Schöpflin Aladár egy 1910-ben megjelent cikkében Mark Twaint nevezte az első amerikai írónak, és például Poe-t vagy Longfellow-t nem is tekintette az amerikai irodalom képviselőjének.¹³ Egy évvel később Babits Mihály azt állította, hogy Poe angol költő volt.¹⁴ Ennek ellenére Walt Whitman és Eugene O'Neill mellett Poe volt az egyik amerikai író, akinek néhány művét megjelentette a *Nyugat*.¹⁵ Ami a kritikákat illeti, az előbb említett írókon kívül Ernest Hemingway és Sinclair Lewis műveivel foglalkoztak a legtöbbet,¹⁶ de olyan jelentős 19. századi és korabeli szerzőkről nem tettek említést, mint a transzcendentalista Ralph Waldo Emerson és Henry David Thoreau, a költészetben maradandót alkotó Emily Dickinson, vagy a 20. század egyik legjelentősebb modernista prózaírója, F. Scott Fitzgerald.

A nagy európai irodalmak iránti érdeklődésnek az lett a következménye, hogy a folyóirat kevesebb figyelmet szentelt a kelet-európai országok, illetve a kisebb nyugat-európai országok, mint például Hollandia irodalmának. A *Nyugat* repertórium alapján azonban megállapítható, hogy a holland irodalommal ellentétben a skandináv irodalmak például igen ismertek voltak a folyóiratban. A dán

12 Ibid. 110-11.

13 Szegedy-Maszák Mihály: "A *Nyugat* és a világirodalom." 6.

14 Ibid.

15 Edgar Allan Poe műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: "Lee Annácska" (1909), "Ulalume" (1909), "Anni" (1909), "Valakinek a paradicsomban" (1909), "Himnusz" (1909), "Álomország" (1909), "A holló" (1913, 1918, 1920, 1923), "A harangok" (1920), "Ligeia" (1925). Walt Whitman műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: „A városi hullaház”, „Hallottalak: ünnepi édes hangja az orgonának”, „Ős ösztönök”, „Győzelmi dal a legyőzötteknek”, „Egy asszony vár rám”, „Egy elbukott európai forradalmárhoz”, „Ti betörök a törvény előtt” (mindegyik fordítás 1919-ben jelent meg a folyóiratban), „A vihar büszke zenéje” (1920). Eugene O'Neill műveinek a *Nyugatban* megjelent fordítása: *Anna Christie* (1924). Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. 104.

16 Ibid.

irodalommal kapcsolatban körülbelül harminc kritika jelent meg a *Nyugatban*. A norvégok közül Henrik Ibsen volt a legismertebb, mintegy harminc cikkben ismertették műveit, míg a svéd irodalom képviselői közül August Strindberg neve fordult elő a leggyakrabban a folyóiratban.¹⁷

A különböző külföldi irodalmak jelenléte a *Nyugatban* nem tekinthető reprezentatívnak. Bár az angol és amerikai irodalom ismert volt a folyóiratban, a lap íróinak tudása felszínes volt velük kapcsolatban, és legtöbbször egy kalap alá vették azokat. Az olvasókat tehát nem a világirodalomban betöltött szerepükhöz mérten tájékoztatták ezekről az irodalmakról.

Holland irodalom a 20. század első felében

Ha röviden áttekintjük a 20. század első felének fontosabb holland irodalomtörténeti eseményeit, láthatjuk, hogy a *Nyugat* szerkesztői és írói nem az ismertségük vagy irodalmi jelentőségük alapján választották ki a szerintük publikálásra érdemes holland szerzőket.

Bár a naturalizmus már a 19. század végén jelen volt a holland irodalomban, a 20. században is érezte hatását. Ton Anbeek átfogó irodalomtörténeti munkájában két, a 20. század első évtizedében megjelent regényt tekint a holland naturalizmus csúcspontjának: Marcellus Emants *Beavatás (Inwijding)* című regényét, illetve Louis Couperus *A kis lelkek könyvei (De boeken der kleine zielen)* című művét.¹⁸ A holland naturalista drámairodalom legjelentősebb képviselője a 20. század első felében Herman Heijermans, aki elsősorban szocialista tematikájú drámáival vált világhírűvé.¹⁹

19. századi virágzása után ismét visszatért a holland irodalomba a történelmi regény, egyfajta eszképpista reakcióként a korszak holland irodalmának naturalista tendenciáira.²⁰ Louis Couperus ebben a műfajban is jelentőset alkotott, többek között az 1917-ben megjelent *A komédiások (De komedianten)* című regényével.

A 20. század első évtizedeiben, csakúgy, mint más nyugat-európai országok irodalmában, a holland irodalomban is megjelentek az avantgárd irányzatok. Ton Anbeek szerint azonban az avantgárd mozgalmak, mint az expresszionizmus, a futurizmus vagy a szürrealizmus, nem kerültek előtérbe Hollandiában.²¹ Anbeek Theo van Doesburg nevét említi egyetlen igazi holland avantgárd szerzőként, de a költő Hendrik Marsmant, az expresszionizmus egyik képviselőjét is ide sorolja.²² Theo van Doesburg jelentősége a holland avantgárdon belül abban áll, hogy ő volt az a szerző, aki újraértelmezte a modern regényt. Felfogása szerint a mo-

17 Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*.

18 Ton Anbeek: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. 95.

19 Ibid. 96.

20 Ibid. 99.

21 Ton Anbeek: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. 130.

22 Ibid.

dein regény megtagadja a hagyományos tér- és időviszonyokat, és a valóságot elsősorban nyelvi eszközök segítségével ábrázolja.²³ Anbeek szerint ezek a sajátosságok csak 1930 után jelennek meg a holland irodalomban, a legmeggyőzőbb példa Ferdinand Bordewijk 1934-ben megjelent *Bint* című regénye.²⁴

A szimbolizmus szintén jelen volt a 20. századi holland irodalomban, de hatása csak a költészetben figyelhető meg.²⁵ Szimbolista jellegzetességeket mutat ebben az időszakban Herman Gorter, valamint követőinek, Jan Hendrik Leopoldnak és Pieter Cornelis Boutensnek a költészete.²⁶

Az úgynevezett „nyolcvanas mozgalom” a 19. század nyolcvanas éveiben formálódott, de tagjai, köztük Willem Kloos, Albert Verwey és Lodewijk van Deyssel egészen a 20. század közepéig tevékenyek voltak. A nyolcvanasok az akkoriban uralkodónak számító moralizáló jellegű költészet ellen fordultak és a szépség szolgálatába állították művészetüket. A mozgalom saját folyóirata, a *De Nieuwe Gids*, például 1943-ig létezett.

Holland irodalom Magyarországon és a Nyugatban

Általánosságban elmondható, hogy a holland irodalom iránti magyarországi érdeklődés nem volt olyan szisztematikus a 20. század első felében, mint jelenleg.²⁷ Ebben az időszakban a „világirodalom” kifejezés alatt a „nagy nyelveken” íródott műveket értették. A német irodalom magyarországi népszerűsége például azt eredményezte, hogy a holland szerzők művei német fordításaik révén váltak ismertté Magyarországon.

Maga a holland irodalom nem volt túlságosan népszerű Magyarországon a 20. század első felében. A kevés holland szerző közül, akiknek a nevét itthon is ismerték, Multatuli volt az egyik legnépszerűbb: *Sajida és Adinda* című elbeszélését 1901-ben, míg *Max Havelaar* című regényét 1924-ben fordították magyarra.²⁸ Louis Couperus művei közül a *Végzet (Noodlot)*, valamint a *Psyche* fordítása ismert ebből az időszakból.²⁹

Ami a holland szerzők műveinek magyar fordítását illeti, az 1930-as évek vége és az 1940-es évek eleje volt a legtermékenyebb évtized 1900 és 1945 kö-

23 Ibid. 123.

24 Ibid.

25 Ibid. 131.

26 Ibid. 82.

27 Rádai Andrea: De receptie van Herman Heijermans' toneelstukken in de eerste helft van de twintigste eeuw in Boedapest. http://www.ned.univie.ac.at/CMS/Comenius/Amos/Scripties/R_dai_Andrea_De_receptie_van_Herman_Heijermans_toneelstukken_in_de_eerste_helft_van_de_twintigste_eeuw_in_Boedapest

28 Szabó Emese és Beke Katalin: "Van Guido to Het geheim." 81.

29 Ibid.

zött. A legtöbbet fordított holland író 1900 és 1945 között Herman Heijermans³⁰ és Jo van Ammers-Küller.³¹ Az 1930-as és 1940-es években Madelon Székely-Lulofstól öt fordítás ismert.³²

A *Nyugatban* összesen öt megjelenés köthető a holland irodalomhoz. Herman Heijermans, Madelon Székely-Lulofs és Jo van Ammers-Küller az a három holland szerző, akiknek a neve felmerült a folyóiratban. A publikációk közül három recenzió, illetve Herman Heijermans életművének bemutatása. Ezekon kívül a folyóiratban megjelent még Jo van Ammers-Küller *Az alma és Éva* című regényének egy részlete.

Herman Heijermanshoz a *Nyugatban* három cikk kapcsolódik. Szerdahelyi Sándor 1924-ben megjelent cikke Heijermans életművének áttekintése.³³ Szerdahelyi szerint Heijermans volt az az író, aki „a múlt század lelki tespedéséből kiobbantotta az emberiséget”.³⁴ Szerdahelyi a holland drámairodalom megteremtőjének nevezi Heijermans-t, és szerinte Heijermans egyik érdeme az volt, hogy „fölismerete, hogy a naturalizmus analitikus módszere olyan, mint valami természettudományos demonstráció”, amely a pedagógia egyik leghatásosabb eszköze.³⁵

A cikk további részében Szerdahelyi áttekinti Heijermans életművét, megemlítve legfontosabb regényeit és drámáit, köztük a *Dora Kremer*, a *Gettó*, a *Hetedik parancs*, és *A remény* című műveket. Heijermans *A remény* című drámájáról Szerdahelyi negatív kritikát fogalmaz meg: szerinte „ebben a tragédiában alig történik valami”, de elismeri, hogy a mű „még mindig eleven érzésekre tapint”.

Szerdahelyi szerint Heijermans tragikumja az volt, hogy teljesen kimerítette kora diktálta szerepét, „hivatását betöltötte”. Az általa képviselt naturalizmus egy idő után elvesztette aktualitását, és talán ennek is köszönhető, hogy Heijermans munkássága már a 20. század elején feledésbe merült. Ennek ellené-

30 Heijermans magyar fordításban megjelent művei: *Gettó* (1903), *Zsidó furfang* (1904), *A nyolcvanas szám* (1906), *A Mari* (1912), *A vörös kalóz* (1913), *Fecske család a levegőben* (1913), *Hetedik parancs* (1920), *Blöff* (1926), *A remény* (1950). Ibid.

31 Jo van Ammers-Küller magyar fordításban megjelent művei: *Tantalus* (1931), *Urak, szolgák, asszonyok* (1941). *A Tavelinckek hűsége 1799-1813: Regény Napóleon idejéből* (1942), *Felfordult világ: egy nagy szerelem története az 1792-1795 években* (1942), *A Coornvelt-ház asszonyai* (1943), *Coornvelt Erzsébet házassága* (1943), *Álarcosok* (1945), *Quist ezredes családja* (194?), *Madame X: Napóleon korának nagy kalandornője* (1943). Csepregi Klára: *Holland (flamand, fríz, németalföldi, afrikaans) – magyar bibliográfia. Hollandián kívül és Magyarországon megjelent írások.* 97-98.

32 Madelon Székely-Lulofs magyar fordításban megjelent művei: *Az őserdő rabjai* (1934), *A másik világ* (1937), *Szumátrai őrjárat* (1937), *Gumi* (1937, 1942). *Utolsó kísérlet* (1944). Ibid. 151.

33 Szerdahelyi Sándor: “Herman Heijermans.” *Nyugat*, 1924/24. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

34 Ibid.

35 Ibid.

re Szerdahelyinek az a véleménye, hogy Heijermans nem hiányozhat „az emberi felszabadulás kultúrhistóriájából”.

Herman Heijermans *A remény* című drámájáról Lengyel Menyhért írt egy kritikát a Nemzeti Színház 1909. június 11-i előadása után.³⁶ Lengyel szerint *A remény* „szomorú és ordináré színdarab”. Heijermans-t hatásvadászattal vádolja, és hozzáteszi, hogy a darab mondanivalója már nem aktuális.

Heijermans *A Mari* című drámáját az Új Színpad vitte színre 1912-ben. Karinthy Frigyes cikke a bemutató után jelent meg a *Nyugatban*.³⁷ Karinthy – Lengyel Menyhérthez hasonlóan – szintén negatív kritikával illeti Heijermans-t. Karinthynek az a véleménye, hogy *A Mari* „nem jelenti dramaturgiai szempontból a legmagasabb színvonalat”, és szerinte Heijermans „a témát elég érdekesnek találja, hogy önmagában hasson”. Karinthy egyébként egyedül magát a témát ítéli meg pozitívan: „szerencsésnek és ötletesnek” nevezi. A szereplők közül Mari karakterét találja a legjobbnak, de hozzáteszi, hogy „Mari tisztán színészfeladat, semmi egyéb nincs benne”.

Nagypál István cikkében pozitívan ír Madelon Székely-Lulofs 1937-ben megjelent *Szumátrai őrző* című regényéről.³⁸ Nagypál szerint a regény „a gyarmati világ igazi arcát” mutatja be, minden kegyetlenségével, a bennszülöttek kizsákmányolásával, és az ember természettel folytatott harcával együtt. Lulofs „nem színezi ki a borzalmakat”, hanem a maguk valóságában ábrázolja azokat, és az ember és természet közötti „mondai hatású ellentétet” puritánul realista eszközökkel éri el.

Összegzés

A *Nyugat* programjának egyik legfontosabb eleme az volt, hogy a magyar irodalom jeles képviselői mellett a külföldi irodalmakat is megismertesse a folyóirat olvasóival. A külföldi irodalmak kiválasztása azonban aránytalan volt: bizonyos országok irodalma nem a világirodalomban betöltött szerepüknek megfelelő hangsúllyal volt jelen a folyóiratban.

Ez az aránytalanság a holland irodalom esetében is igaz. A *Nyugatban* összesen két holland szerző, Herman Heijermans és Madelon Székely-Lulofs műveiről jelentek meg kritikák, illetve Jo van Ammers-Küller *Az alma és Éva* című regényéből egy részlet. A holland irodalom nem volt annyira népszerű Magyarországon, mint a nagy nyugat-európai országoké, ennek ellenére például Herman Heijermans-tól és Jo van Ammers-Küller-től tíz-tíz fordítás jelent meg a

36 Lengyel Menyhért: „A Remény.” *Nyugat*, 1909/12. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

37 Karinthy Frigyes: „A Mari (Heyermans kétfelvonásosa – az Új Színpad bemutatója).” *Nyugat*, 1912/7. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

38 Nagypál István: „Szumátrai őrző. Madelon Lulofs regénye.” *Nyugat*, 1938/1. <http://epa.oszk.hu/0000/00022.nyugat.htm>

20. század első felében. Magyarországi ismertségük és jelenlétük a *Nyugatban* azonban ellentétben áll hollandiai népszerűségükkel.

Herman Heijermans jelenléte a *Nyugatban* érthető, hiszen a 20. század eleji holland drámairodalom legjelesebb képviselőjeként vált világhírűvé, emellett pedig az egyik legtöbbet fordított holland szerző volt Magyarországon ebben az időszakban.

Madelon Székely-Lulofs, a másik holland szerző, akinek a neve felmerült a *Nyugatban*, az 1930-as években szintén világhírűvé vált az Indonéziában játszó-dó regényeivel. Jelenléte a *Nyugatban* elsősorban annak köszönhető, hogy magyar férjén, Székely Lászlón keresztül szerteágazó magyar kapcsolatokkal rendelkezett és 1930 és 1938 között Budapesten élt.³⁹ A Székely házaspár a magyar-holland irodalmi kapcsolatok szimbólumává vált jelentős fordítói tevékenysége révén: rajtuk keresztül olyan kiváló magyar szerzők műveit ismerhették meg Hollandiában, mint Márai Sándor, Molnár Ferenc, vagy Földes Jolán.⁴⁰

A folyóirat tehát nem a legjelentősebb holland írókat ismertette meg a közön-séggel, másrészt a korszak jelentős holland szerzőivel viszont nem foglalkozott. A *Nyugat* írói nem tesznek említést például a holland költészetéről, aminek következtében olyan fontos irodalmi irányzatok holland képviselői hiányoznak a folyóiratból, mint a szimbolizmus vagy az expresszionizmus, és olyan jelentős szerzők, mint Hendrik Marsman, Theo Van Doesburg, vagy Martinus Nijhoff.

Más jelentős 20. századi holland szerzők, akik bár ismertek voltak Magyarországon, mégsem szerepeltek a *Nyugatban*. Louis Couperus a legjobb példa erre, akinek több regényét is lefordították magyarra, de a neve csak egyszer szerepelt a folyóiratban, Ignotus cikkében, aki a „germán költészet” képviselőjeként tekint rá.⁴¹

Bibliográfia

A magyar irodalom története. V. kötet: *A magyar irodalom története 1905-től 1919-ig*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1965.

„A Nyugat új korszaka.” *Nyugat*, 1925/16-17. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>

Akker, W.J. van den: „M. Nijhoff ontvangt Van Eycks kritiek op Vormen.” In: M.A. Schenkeveld-Van der Dussen (hoofdred.): *Nederlandse literatuur, een geschiedenis*. Groningen: Martinus Nijhoff Uitgevers, 1993. 615-621.

Anbeek, Ton: *Geschiedenis van de Nederlandse literatuur tussen 1885-1985*. Amsterdam: De Arbeiderspers, 1990.

³⁹ Pusztai Gábor: „Inleiding.” In: *Acta Neerlandica* 5. 16.

⁴⁰ Pusztai Gábor és Gerard Termorshuizen: „De tweede man. Het huwelijk van Madelon Lulofs en László Székely.” In: *Acta Neerlandica* 5. 55.

⁴¹ Ignotus: „Mlle. Beulemans.” *Nyugat*, 1910/16.

- Csepregi Klára: *Holland (flamand, fríz, németalföldi, afrikaans) – magyar bibliográfia. Hollandián kívül és Magyarországon megjelent íráások*. Budapest: Országos Széchényi Könyvtár, 2008. <http://mek.oszk.hu/05800/05861/05861.pdf>
- Fenyő Mario D.: *A Nyugat hőskora és háttere*. Debrecen: Csokonai Kiadó, 2001.
- Galambos Ferenc: *Nyugat repertórium*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtörténeti Tanszék, 1959.
- Ignotus: "Mlle. Beulemans." *Nyugat*, 1910/16. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- "Jo van Ammers-Küller: Az alma és Éva. Részlet egy készülő regényből." *Nyugat*, 1932/9-10. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Karinthy Frigyes: "A Mari (Heyermans kétfelvonásosa – az Új Színpad bemutatója)." *Nyugat*, 1912/7. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Kókay György, Buzinkay Géza és Murányi Gábor: *A magyar sajtó története*. Budapest: Sajtóház, 2001.
- Lengyel Menyhért: "A Remény." *Nyugat*, 1909/12. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Nagypál István: "Szumátrai őrjárat. Madelon Lulofs regénye." *Nyugat*, 1938/1. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>
- Pusztai Gábor: "Inleiding." *Acta Neerlandica*, 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007. 9-24.
- Pusztai Gábor és Gerard Termorshuizen: "De tweede man. Het huwelijk van Madelon Lulofs en László Székely." In: *Acta Neerlandica*, 5. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2007. 49-62.
- Rádai Andrea: *De receptie van Herman Heijermans' toneelstukken in de eerste helft van de twintigste eeuw in Boedapest* http://www.ned.univie.ac.at/CMS/Comenius/Amos/Scripties/R_dai_Andrea_De_receptie_van_Herman_Heijermans_toneelstukken_in_de_eerste_helft_van_de_twintigste_eeuw_in_Boedapest Hozzáférés: 2007. máj. 31.
- Szabó Emese és Beke Katalin: "Van Guido tot *Het geheim*. Nederlandse boeken in Hongaarse vertaling." In: *Acta Neerlandica*, 1. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó, 2001. 79-93.
- Szegedy-Maszák Mihály: *A Nyugat és a világirodalom*. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 2000.
- Szerdahelyi Sándor: "Herman Heijermans." *Nyugat*, 1924/24. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/nyugat.htm>